

JOSEP PIJOAN I UN PARELL DE CARTES SOBRE L'EDICIÓ DE LES OBRES PÒSTUMES DE VERDAGUER

XAVIER CATEURA I VALLS

Josep Pijoan and a pair of letters about the publication of the posthumous works of Verdaguer

A la primeria del segle xx, Josep Pijoan i Soteras, que es trobava en una masia del Montseny, va escriure un pròleg per l'edició de *Colom, seguit de Tenerife*, de Jacint Verdaguer. L'any 1903, mentre Josep Pijoan es trobava a Itàlia, va rebre un parell de cartes de Ramon Turró, un dels marmessors de Verdaguer, on es tractava dels problemes econòmics i de tot tipus per editar les obres pòstumes de Mn. Cinto.

Paraules clau: Pijoan, Verdaguer, Turró, obres pòstumes.

In the first half of the 20th century, Josep Pijoan i Soteras, who was in a country house in Montseny, wrote a preface for the edition of Colom, seguit de Tenerife, by Jacint Verdaguer. In 1903, while Josep Pijoan was in Italy, he received a pair of letters from Ramon Turró, one of the executors of Verdaguer's will, which dealt with the economic and other problems in publishing the posthumous works of Jacint Verdaguer.

Keywords: Pijoan, Verdaguer, Turró, posthumous works.

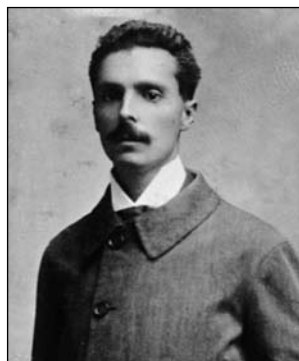
«Immortal a qui els déus sempre donaren
de cants els més suaus per onsevilla
que un inspirat desvari l'emportés...»

Homer

Josep Pijoan i Soteras

Josep Pijoan i Soteras (Barcelona, 1879 – Lausana (Suïssa), 1963). Arquitecte, historiador de l'art, poeta, assagista, periodista, agitador cultural. Va col·laborar a *La Renaixença*, *Pèl i Ploma*, *La Veu de Catalunya* i *Empori*, entre d'altres publicacions. Després de la Guerra Civil (1936-1939), col·laborà a *Quaderns de l'Exili*, de Mèxic.

El 1902 acabà la carrera d'arquitecte, i l'any següent féu el seu primer viatge a Itàlia per ampliar els estudis; fou des d'allí que divulgà l'obra de Lluïl, per qui sentia gran admiració. En tornar d'aquest viatge, Pijoan, home inquiet i entusiasta a l'hora de fer feina, va tenir un paper destacat en la realització de diferents iniciatives culturals. Va ser col·laborador d'Enric Prat de la Riba quan aquest va arribar a la Diputació, i també membre de la Junta de Museus. Col·laborà en l'organització del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana celebrat a Barcelona el 1906, i, l'any següent, en l'Exposició Internacional de Belles Arts. L'any 1907 es va fundar

Josep Pijoan i Soterias. Any 1906. Arxiu Família Pijoan (AFP).

l'Institut d'Estudis Catalans, del qual impulsà la creació i fou primer secretari general. També gràcies a la seva empena prengué forma el Museu d'Art de Barcelona, que més tard esdevindria el Museu d'Art de Catalunya. Treballà en la defensa i recuperació de l'art romànic català, al qual va donar ressò internacional. Va ser impulsor de la futura Biblioteca de Catalunya i secretari, en funcions de director, de l'Escola Espanyola de Roma (que ell va organitzar) de 1911 a 1913, etc.

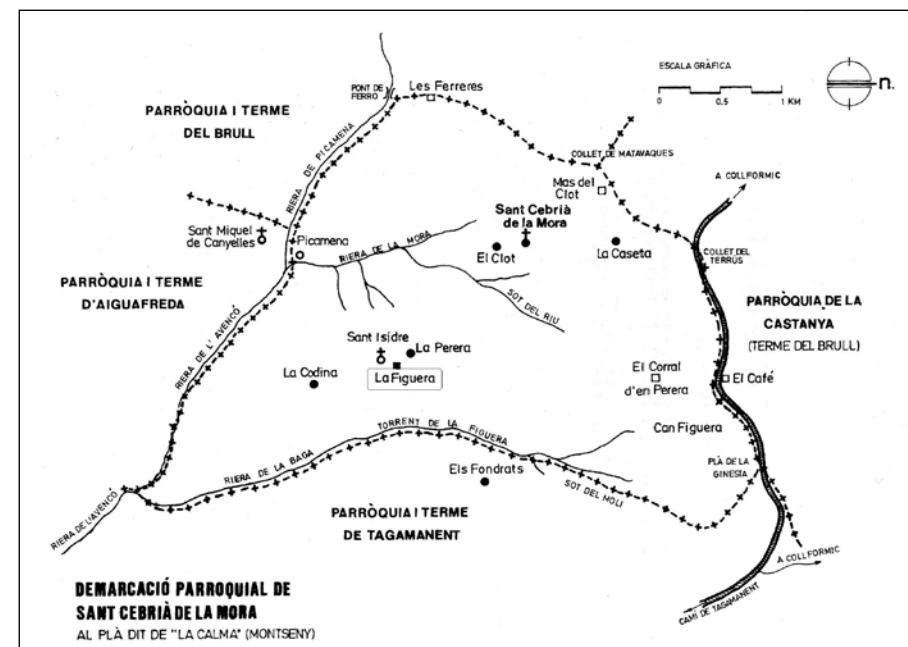
El 1913 es traslladà a Toronto (Canadà), on treballà com a arquitecte i impartí classes a la universitat. Posteriorment, el 1921, marxà als Estats Units, a Califòrnia, on fou professor d'història de l'art a Los Angeles, i, més tard, a la Universitat de Chicago; després es va traslladar a Nova York. També va ser assessor de la Societat de Nacions per a qüestions culturals.

Alguns llibres seus són: *El cançonier* (1905); *Les pintures murals de Catalunya* (1907); *Historia del Arte* (tres volums) (1914); *Historia del Mundo* (tres volums) (1926); *El meu Don Joan Maragall* (1927); *Historia general del arte* (1931-1961); *Mi Don Francisco Giner* (1932); *Les pintures romàniques a Catalunya* (1939); *Obra Catalana* (1963), etc. La seva obra més ambiciosa, i la més divulgada, va ser *Summa Artis*, monumental història de l'art, de la qual va redactar en solitari els setze volums inicials. Durant tots aquests anys sols féu breus estades a Barcelona.

Un cop abandonà els Estats Units, s'instal·là a Suïssa fins a la seva mort, ocorreguda a Lausana el dia 16 de juny de 1963, quan tenia 84 anys.

Josep Pijoan al Montseny

Cap a l'any 1901, quan Pijoan era un estudiant d'arquitectura preocupat per les qüestions socials i polítiques del seu país, inquiet per tot allò que tenia a veure amb l'esperit i el llenguatge —ja que, com deia Heidegger, «el llenguatge és la casa de l'ànima»—, havia començat a conrear aquella expressió de l'esperit i el sentiment anomenada *poesia*, a la qual més endavant, influït per Maragall, afegiria l'espontaneïtat.

Plànol del terme parroquial de la Móra (Tagamanent), on es pot veure la situació de la Figuera. *Monografies de Montseny (MM)*.

No feia gaire, a la primeria de 1901, havia publicat alguns poemes a *Pèl i Plo-ma*. Això va donar peu al fet que Joan Maragall, mitjançant Eduard Marquina,¹ un amic comú, volgués conèixer el jove que havia donat a publicar aquells primers versos que en prometien d'altres de més feliços i que a un poeta com ell li havien cridat l'atenció.

Sembla que aquell noi de 20 anys i aquell home de 40 es devien trobar alguna vegada, interessats per unes inquietuds intel·lectuals semblants, en cercles compromesos pel país i les lletres. Sabem que de vegades anaven junts a Els Quatre Gats, el local on es reunien els modernistes.

Sigui com sigui, el cas és que aquell jove i futur arquitecte va caure malalt i hagué de passar unes temporades fora de la ciutat per raure en un casalot enlairat del Montseny, on esperava que uns aires més purs que els de la gran ciutat, unes bones viandes i el contacte amb la natura li anirien més bé per als seus mals que qualsevol medicina.

1. Eduard Marquina i Angulo (1879-1946), escriptor que l'any 1902 s'instal·là a Madrid, on esdevingué un conegut autor d'obres teatrals. Escriví també un llibre de memòries titulat *Días de infancia y adolescencia*, en què explica la seva amistat juvenil a Barcelona amb Josep Pijoan.

És l'any 1902 quan trobem Josep Pijoan instal·lat en un «racó de muntanya seca i alterosa», en una casa de pagès on, en expressió seva, «presenciava els misteris de la parla i escoltava unes veus que rajaven clares». I és que allà, al Montseny d'aquells anys, com assenyalava el mateix Pijoan, la gent parlava com mossèn Cinto.

Des d'aquella casa, la Figuera de Tagamanent, Josep Pijoan, que gaudia de temps i tranquil·litat allà vora el pla de la Calma, a més de dedicar-se a preparar els exàmens per treure's el títol d'arquitecte, estudiava filosofia, Kant, Spinoza, entre altres lectures, a més del seu autor predilecte: Ramon Llull.²

Després de passar diverses temporades en aquella casa, on mentrestant acabà la carrera d'arquitectura, va escriure la major part de les poesies que conformarien el seu únic llibre de poemes, titulat *El cançoner* —que publicaria l'any 1905 amb un pròleg-poema que Joan Maragall va escriure per l'«amic febrós», com l'anomenava—, i va recopilar rondalles i cançons de pagesos, carboners, pastors i traginers, com també les rondalles que la padrina de la Figuera li contava. De fet, les temporades en aquella masia del Montseny foren els seus anys d'aprenentatge, en els quals tingué un paper destacat Maragall. Un aprenentatge que, sobretot, tindria continuïtat en els anys que passaria a Itàlia.

Josep Pijoan i els papers de Verdaguer

És sabut que Verdaguer, que havia traspasat el juny de 1902, havia deixat en mans dels seus marmessors, el doctor Ramon Turró, el mossèn Josep Costa, l'advocat Joan Moles i el comerciant Rafael Baster,³ els seus escrits. I és així com Turró es posà en contacte amb Marquina i Pijoan per plantejar-los la possibilitat que posessin en ordre els papers dispersos del capellà poeta amb la finalitat d'editar-ne les obres pòstumes.⁴

Va ser durant les seves llargues estades al Montseny que Pijoan va preparar la publicació verdagueriana de *Colom. Seguit de Tenerife*,⁵ que editaria *L'Avenç* l'any 1907, i on trobem un pròleg fet per ell, datat a la Móra el 1903. Cal dir que la masia de la Figuera és dins el terme parroquial de Sant Cebrià de la Móra.

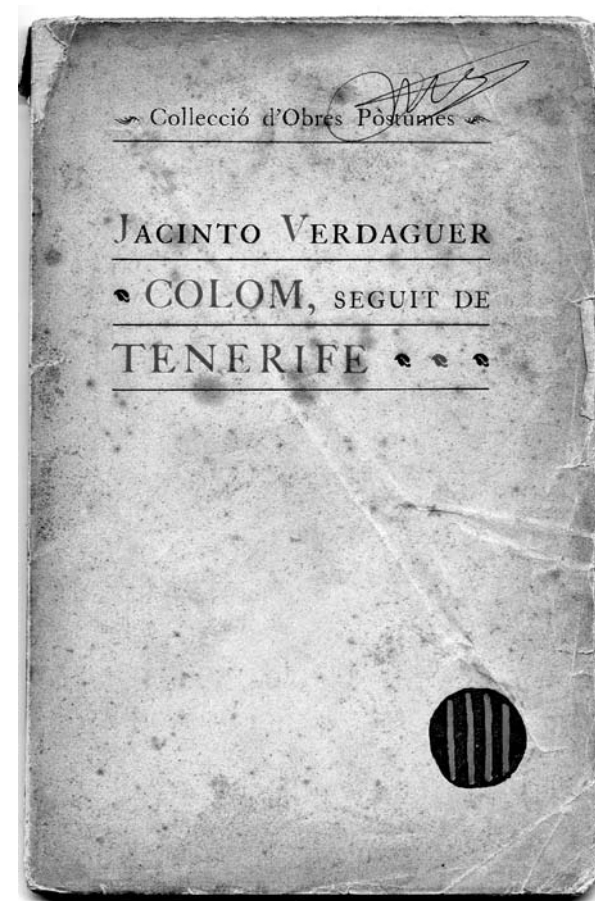
En el pròleg, Pijoan deixa clar que ha sentit que Verdaguer segueix viu en el llenguatge de la gent senzilla d'aquelles muntanyes; que les veus de la gent de

2. «És Llull, per mi, de tota la gent catalana, la persona que més me ha ensenyat, la que més me ha fet gosar, obrint-me les potències. Jo, en els llibres, els hi poso voluntat com a les persones, y voldria trobar sempre la manera de paga'ls-hi el bon temps que m'han fet passar.» Carta de Pijoan a Joan Maragall, escrita a Roma el 21 de desembre de 1903.

3. Josep Costa, Joan Moles i Ramon Turró, juntament amb Rafael Baster, havien estat nomenats marmessors de mossèn Cinto Verdaguer en el segon i decisiu testament.

4. Verdaguer, ja al llit de mort, lliurà els seus escrits i les seves cartes a Ramon Turró i Darder (metge), Joan Moles i Ormella (advocat), Mn. Josep Costa i Malet (beneficiat de la parròquia de Santa Anna de Barcelona) i Mn. Pere Valls (beneficiat de la parròquia de la Concepció de Barcelona). Els deia, segons va escriure el mateix Moles: «Són documents que no vull que vagin a parar a mans de gent estranya, i per això us els confio a vosaltres, amics meus».

5. VERDAGUER, Jacint. *Colom. Seguit de Tenerife*. Col·lecció Obres Pòstumes. Barcelona: L'Avenç, 1907.

Portada del llibre *Colom. Seguit de Tenerife* (L'Avenç, 1907). Text preparat per Josep Pijoan. Arxiu Xavier Cateura i Valls (AXCV).

muntanya són franques, vives i lliures, reafirmant allò de la «paraula intensa» maragalliana. «[...] És el moment santíssim d'una llengua alhora en què es reuneixen la inspirada fantasia d'un gran poeta i la riquesa verbal de la tradició muntanyesa. Sembla que els pobres mots arraconats en les afraus de la serra esperin l'hora de renàixer sortint de la boca del poeta. Meravel·leu-vos, gents ciutadanes! Aquestes veus que admirarem aquí tant per la fina percepció com per la força en l'expressió d'un concepte, nosaltres les hem sentit, vives, franques i lliures, com les parla la gent avui encara en la terra nadiua del poeta. En Verdaguer no féu més que usar-los amb inspirada justesa, renovant-los al calor de la seva imaginació, donant al vocable popular una força més intensa, per l'intima relació del sentiment i la paraula. Sembla que, al dictar el poeta els mots que el poble pronuncia sense emoció,

se renoven en la dita inspirada, com si es dictessin de nou, com si eixissin a la llum per la primera volta. Heus aquí l'acció més alta i principal de la poesia: crear el llenguatge ideal, l'ànima del llenguatge, que vivifica els termes materialitzats en la realitat del dia [...].»⁶

El maig de 1903 Pijoan necessita explicar al seu amic poeta què ha trobat en els escrits de Verdager, i escriu a Maragall des de la Figuera, on aquest darrer acabava de passar-hi uns dies i a qui acompanyà, sota la pluja, fins a l'estació de tren d'Aiguafreda: «L'endemà, aquí va ploure també. Vaig aprofitar-lo per atacar aquesta tasca de treure en net el que es pugui del *Colom*, que no és poca la feina que portarà. Han anat sortint nous fragments del poema definitiu, que augmenten la importància de l'obra. Hi ha un tros que suposo que serà el començament del cant terç, i un altre de l'arribada a la illa, millor dit, el desembarc. Ademés, en els borradors o llibretes primitives hi he trobat moments d'interès tant per la resolució de la llegenda com per la desbocada fantasia del poeta. És curiós que el temperament català doni de vegades una mostra d'imaginació tant sense treves, tant estupendament romàntica. Crec que el cas de mossèn Cinto no és únic en el nostre art i literatura. En tots nosaltres s'amaga una propensió al romanticisme, per reacció a la sequedat de nostra raça. Mossèn Cinto, en aquest sentit, s'escapa de tota ponderació. Al costat del primer *Colom*, Victor Hugo es queda curt.

»[...] Mossèn Cinto fou sempre un poeta romàntic; l'últim pinàcul de l'escola romàntica a Catalunya. Es necessita tota la cadena dels artistes del Renaixement català per produir un tipo tan accentuat dintre del seu caràcter com mossèn Cinto.»⁷

Dels articles de Pijoan sobre els anomenats *papers de Verdager*, es desprèn que el que més va interessar a Pijoan de Verdager, a qui no estalviava alguna crítica, era l'ús que feia el de Folgueroles del llenguatge de la gent del poble, de com utilitzava les veus dels senzills camperols i com sabia aprofitar el vocabulari de les gents de muntanya, en especial el fruit de les cançons populars, punt coincident, aquest —com hem vist i com veurem més endavant—, amb ell mateix i amb Maragall.

Durant les seves estades al Montseny, Josep Pijoan s'interessà sempre per les cançons de pastors, carboners i pagesos d'aquelles contrades. Sovint aquell «saltacarenes», com anomenava la gent del país a Pijoan, anava per les cases del voltant per tal d'anotar les cançons que li dictaven. En la correspondència entre Pijoan i Maragall, s'hi troben nombroses referències a la cançó popular, i també hi sovintegen les al·lusions a Verdager per l'interès que li despertaven les cançons del poble.

Així, Pijoan recordava, a *La veritable vida de don Joan Maragall*, un fet que va tenir lloc en sentir una cançó: «De totes maneres, en Verdager se va salvar

6. Pròleg de Josep Pijoan a *Colom. Seguit de Tenerife* (VERDAGER, op. cit.).

7. Carta de Pijoan a Maragall escrita des de la Figuera probablement el maig de 1903. Per la correspondència entre Pijoan i Maragall, referida a aquells anys, vegeu: BLASCO I BARDAS, Anna. M. *Joan Maragall i Josep Pijoan – Edició i estudi de l'epistolari*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, p. 128-129. De la mateixa autora vegeu: «Josep Pijoan i Jacint Verdager». *Anuari Verdager* (1993-1994), p. 295-323.

per la cançó popular que el perseguia fins quan estava rodejat de Tallaferro i dels Atlants. Una vegada, amb en Maragall ens vàrem adonar d'aquesta educació inconscient d'en Verdager, quan en una masia del Montseny, excitant les dones perquè ens cantessin, van començar una cançó de Nadal una mica estranya. La melodia era tan tendra, que vam demanar qui els l'havia ensenyat, i, amb sorpresa, van treure un paper d'estrassa imprès a ca l'Anglada de Vich amb la cançó i una nota dient: *Cantis amb la tonada De la torra xica – de la torra gran*. I la lletra era d'en Verdager.»⁸

Es tractava del poema de Verdager titulat *La Nadala*, que comença així: «D'un roser a l'ombra / d'un roser de maig / n'ha florit un lliri / la nit de Nadal».⁹ Com hem vist, la qüestió de la cançó popular interessava tant a Pijoan com a Maragall, sobre la qual més tard el primer escriví: «Aquests eren els nostres mestres. Tant per mi com per en Maragall, va ser una revelació veure que la naturalesa que sembla impassible, gran i hermosa, pro fadada muda, sense veu ni ànima, se'ns animava i treia un cant viu, tan apropiat a la seva hermosura. El paisatge i la gent es compenetraven en aquell cant popular, el món se'ns explicava amb una claredat nova: per què tant treball, tanta misèria com la d'aquelles cases brutes, mal bastides, sense a penes mobles ni finestres, a on els nostres pagesos viuen i moren? Doncs per elaborar aquesta llengua nostra, crear, viure ells també d'art i de bellesa! Aleshores en Maragall i jo vàrem comprendre que l'art, més ben dit la poesia, no és l'entreteniment vanitós d'uns quants que s'afanyen per les ciutats, sinó una cosa universal i eterna que explica satisfactòriament la nostra presència aquí baix a la terra. Ella, la terra, necessita de nosaltres perquè diguem en veu apropiada el que representa cada paisatge, o la color del món. Nosaltres necessitem de la terra per parlar, perquè sens ella serien filagarses etèries, tremolins de llum blanca, com esgarifances d'una animeta o follet.

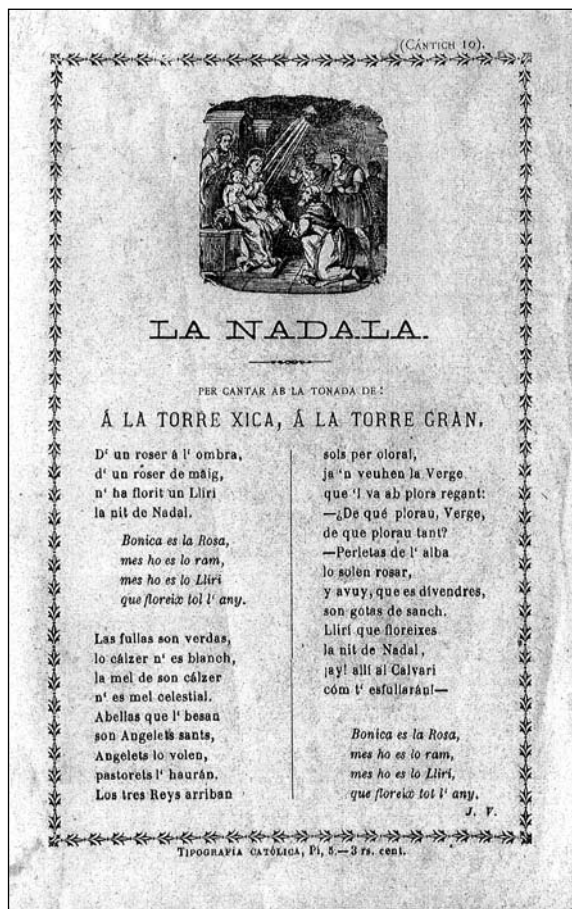
»Aquesta vida carnosa, *formosa* com deia en Maragall, necessita del paisatge i el paisatge està encarnat en la cançó popular. En la cançó és la terra que parla per nosaltres. Sent nosaltres, doncs, quasi inconscients col·laboradors del gran miracle de la llengua, amb quin respecte no devíem dir les paraules que ens surten del cor. Aquestes i sols aquestes són poesia. Són l'expressió de Déu fet natura i humanitat. *Al començament era la Paraula*, repetia en Maragall tot abstret de contemplació en tan gran veritat. Al començament era la paraula i la paraula era Déu. [...]»¹⁰

Posteriorment a les estades al Montseny, l'agost de l'any 1903 Pijoan va viatjar per primera vegada a Itàlia, com hem assenyalat, amb la intenció d'aprofundir en els estudis d'art. Després de passar per Gènova, Pisa, Florència —on restà uns mesos—, Perusa i Assís, finalment Pijoan arribà a Roma, on va romandre fins a

8. *La veritable vida de Joan Maragall*, transcripció de BLASCO op. cit., p. 571.

9. En el seu llibre *Biografia de mossèn Jacint Verdager*, Valeri Serra i Boldú diu: «Sabent pels seus companys d'infantesa i estudis àdhuc per ell mateix, que el poeta era molt cantador i amant de la poesia popular, no és d'estranyar que no deixés de petge tota persona que pogués ensenyar-li cançons. Un dia diu que li va agradar tant la tonada i la metrificació d'aquella cançó popular que comença *A la torre xica - a la torre gran*, sentida cantar a un fadrí ferrer, que, després d'escriure-la i concentrar-se un xic, va dir tot content: "Ara tot seguit vaig a compondre una cançó de Nadal que s'adigui amb aquesta tonada"».

10. *La veritable vida de Joan Maragall*, transcripció de BLASCO op. cit., p. 564.

Full amb la nadala de Jacint Verdaguer, per cantar amb la tonada de la peça «A la torre xica, a la torre gran». Biblioteca de Catalunya (BC).

la meitat de l'any següent. Cal esmentar que a Roma Pijoan va descobrir, dins l'Arxiu del Sant Ofici, de la Biblioteca Vaticana, un original en català de Llull: el *Llibre de Santa Maria*, que faria estampar a Catalunya.¹¹

Va ser precisament a Roma on rebé, del marmessor de Verdaguer, Ramon Tur-

11. Com comenta un redactor de *La Veu de Catalunya*: «L'original català s'havia perdut, i en Josep Pijoan, a qui tantes coses deu la renaixença de la nostra Pàtria, el va trobar, després de seguir-li la pista en condicions veritablement detectivesques, i més encara —no faltaria més, tractant-se d'en Pijoan!— pintoresques». Aquest llibre de Llull, que fou editat per la impremta de J. Oliva de Vilanova i la Geltrú l'any 1905, porta un gravat al boix fet per Josep Pijoan. Va ser la mateixa impremta la que, aquell mateix any, imprimí la primera edició de l'obra de Pijoan, *El cançoner*.

Gravat, al boix, d'un àngel de mig cos, fet per Josep Pijoan l'any 1903, durant la seva estada a Itàlia, que utilitzà per a una postal a Joan Maragall, i que aquest titulà com «L'àngel de foc». Biblioteca de Catalunya (BC).

ró, un parell de cartes referides als entrebancs per a la publicació de les obres pòstumes del poeta de Folgueroles. Però deixem que el mateix Pijoan expliqui com va anar la cosa:

«Com que jo no havia tingut mai amb mossèn Cinto cap tracte ni relació de cap mena, me va venir més de nou l'encàrrec d'ordenar i classificar les obres del difunt poeta i proposar, junt amb en Marquina, un pla de publicació. Va ser una feina que el nostre bon amic comú, el senyor Turró, va voler de totes les passades que la féssim en Marquina i jo.

»Nosaltres prou que ens en vàrem excusar, perquè la muntanya del paperam feia basarda. Els qui estiguin enterats de la manera com mossèn Cinto anava elaborant

els seus poemes, copiant un mateix manuscrit infinitat de vegades, i canviant cada mot segons la inspiració de cada dia, ja es podran figurar quantes raimes de paper, quantes llibretes sortiren en confosa barreja, dels dos baguls on mossèn Cinto guardava els seus documents particulars i escriptures.

»Els marmessors ja havien fet per endavant una tria de tot el que, al seu judici, pogués tenir algun valor literari. Allò és el que ens passaren a nosaltres perquè esclaríssim els textos, poséssim pròlegs on no n'hi havia i restablíssim la bona lectura on hi podia haver alguna confusió per les variants. Jo vivia aleshores, amb intermitències, allà dalt, en una masia sobre la plana, i em facilitava molt el treball sentir cada dia la mateixa llengua en què eren dictats aquells poemes, rajar clara i abundosa al meu costat per la boca dels nostres muntanyesos. [...]

»Encara des de lluny vaig voler gestionar, perquè aquells llibres preciosos se publicuessin. Jo em trobava aleshores a Roma, en una frenètica activitat d'estudis, llençant conceptes falsos i prejudicis amb què se m'havia nodrit des de petit, i esforçant-me per a conquerir-me quan menys un superficial vernís de cultura moderna. [...]

»Allí tot, veient que tot el nostre esforç, entregat generosament, anava a perdre's, vaig insistir que no es retardés més la publicació d'aquelles obres pòstumes, oferint-me a imprimir aquells llibres, allí mateix a Itàlia. Els gastos de Duanes i transport de l'edició vindrien compensats per les economies amb què es faria el treball d'impremta. Jo m'oferia a anar cada diumenge a Città di Castello,¹² a on encara funcionaven les antigues estamperies de l'Úmbria, amb sos preus tradicionals inverosímils...

»A poc a poc les cartes van anar sent més rares, i quan vaig tornar, ja els quatre volums de les "Pòstumes" corrien de nou disgregats, i fins d'una mateixa obra n'hi havia fragments en diferents mans. Vaig aconseguir, sempre amb l'ajuda carinyosa del senyor Turró, reintegrar les obres mutilades, però decidit que aquet fos el meu darrer pas en l'assumpte.

»¿Per què, doncs, avui torno a parlar-ne? ¡Ah! Perquè no puc contenir ja més la meua impaciència! No és just, no és decorós detenir ni un moment més la publicació d'aquests llibres. Obres com aquestes no són de l'un, ni de l'altre, són de tots... i el nostre esperit en valdrà menys fins al dia que es publiquin. [...]»¹³

Segurament va ser Turró qui més afany va posar en el fet que es publicuessin les obres que Verdaguier havia deixat inèdites. Malgrat les bones intencions de l'un i de l'altre, el cert és que aquell primer projecte d'edició de les obres pòstumes de Jacint Verdaguier se n'anà en orris a causa de problemes de finançament, com tants projectes culturals del nostre país.

12. Città di Castello, de la província de Perusa i dins la regió de l'Úmbria, va ser un lloc amb una important tradició en les activitats del món de la tipografia i de l'edició.

13. *La Veu de Catalunya* (14 de març de 1906).

Ramon Turró i Darder.

Josep Pijoan i Ramon Turró

Ramon Turró i Darder (Malgrat de Mar, 1854 – Barcelona, 1926). Biòleg i filòsof. Va començar els estudis de medicina el 1871, disciplina que abandonà tres anys després, però acabà els de veterinària. Traslladat a Madrid, col·laborà a *El Progreso* i en diverses revistes de medicina. De retorn a Barcelona, ingressà al laboratori de Patologia que dirigia el doctor Pi i Sunyer. Fou nomenat, el 1894, membre de l'Acadèmia de Medicina de Barcelona, i membre de l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1912. També fou soci fundador de la Societat de Biologia de Barcelona, de la qual fou president, i de la Societat Catalana de Filosofia.

L'any 1912 va publicar la coneguda obra *Els orígens del coneixement: la fam*, on exposa el seu pensament filosòfic.

Després de la mort de mossèn Cinto Verdaguier, al qual havia tractat també com a metge, Turró va escriure, el 1903, un llibre que amb el títol ja ho diu tot: *Verdaguer vindicado por un catalán*.¹⁴ Aquest llibre va aparèixer sense el nom de l'autor i amb un pròleg d'Eduard Marquina.

Pijoan va conèixer Turró a casa de Joan Moles, un cop ja havia mort Verdaguier, on començà a fer-se càrrec de la feina que els havien encarregat a ell i a Marquina, que era cunyat de Moles. Però, atès que Marquina marxava a Madrid, fou Pijoan qui s'encarregà de començar la tasca de classificació dels escrits. Segons explica el mateix Pijoan, ell solia anar al domicili de Turró, a Barcelona, on discutien sobre què calia fer amb els papers deixats pel poeta de Folgueroles.

Molts anys més tard, el 1945, Pijoan encara va escriure un article a la revista *Quaderns de l'Exili*, editada a Coyoacán (Mèxic) per un grup de catalans exiliats

14. *Verdaguer vindicado por un catalán*. Barcelona: Librería Española, 1903. L'Ajuntament de Malgrat de Mar en va fer una edició facsímil, dins els quaderns de la sèrie «Matinals d'Història», l'octubre de l'any 2002.

després de la Guerra Civil, sobre els manuscrits de mossèn Cinto i Turró. Entre altres consideracions, Pijoan diu: «Jo no coneixia ni el doctor Turró ni els altres marmessors; però era íntim amic de l'Eduard Marquina, cunyat del Joan Moles. Un dia, va venir a trobar-me el Marquina per dir-me si voldria inventariar els papers de mossèn Cinto. Vaig dir que sí, i va portar-me a can Turró, que vivia aleshores en un pis al carrer del Doctor Dou. Tot seguit vam fer-nos amics, i el Turró va confiar-me el paperam. Sembla mentida que es pogué emportar tot allò quasi d'amagat».¹⁵

Hem localitzat una carta de Josep Pijoan, escrita l'any 1947 des dels Estats Units, en la qual esmenta aquell temps que, gaudint de la pau del Montseny, ordenava els papers deixats per Verdaguer, i on recordant el *Diari íntim* del capellà-poeta, entre d'altres coses, diu: «Coneixem de notícies verídiques d'aquests estats estranys, que es diuen fenòmens psíquics, perquè no tenim millor nom per donar-los-hi. Molta gent ha sofert d'aquestes sensacions anormals i han patit doblement perquè no gosaven confessar-les i no tenien precedents recordats d'altres semblants. Un cas que conec bé és el de mossèn Jacinto Verdaguer, del que vaig tenir un diari íntim que varen fer fonedís els marmessors (Moles, Turró, Coromines)».¹⁶

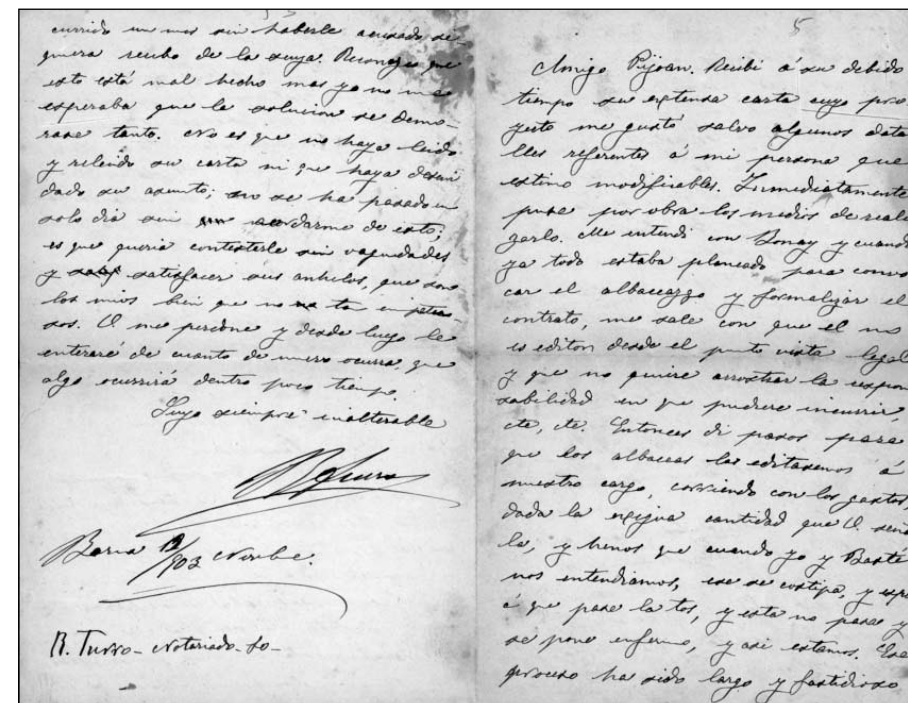
Pijoan rep unes cartes de Turró

Reproduïm aquí un parell de cartes, inèdites, de Ramon Turró a Josep Pijoan —el qual es trobava a Itàlia, com hem explicat—, que creiem que aportaran algunes dades més als estudiosos de l'obra verdagueriana. Aquestes cartes, escrites al final de l'any 1903 i a la primeria de 1904, parlen precisament de les dificultats monetàries per tirar endavant la publicació dels escrits pòstums de Verdaguer.

Turró fa referència a la «vehemència» natural del jove Pijoan, característica que, d'altra banda, definiria a Pijoan durant tota la seva fecunda activitat cultural futura.

Pijoan troba, a l'Úmbria, un lloc on editar les obres de Verdaguer a un preu, segons ens diu, més barat que no pas a Catalunya. Per les cartes ens assabentem, però, que, per damunt de l'oportunitat de tirar endavant la publicació *malgrat* sigui a Itàlia —qüestió en què Turró sembla estar d'acord—, la resta de marmessors deduïm que no volen fer-ho fora de Catalunya. Potser tot plegat era una excusa per no escometre una tasca que els semblava ingent. El mateix Turró arribà a reconèixer a Pijoan que la publicació de les obres inèdites de Verdaguer resultava una qüestió enutjosa i avorrida.

Veurem que Pijoan havia concebut un pla per tal de publicar les obres inèdites finançades per Turró, si bé a aquest devia semblar-li una empresa tan gran que finalment reconegué que no es veia amb cor d'assumir-la tot sol.

Carta de Ramon Turró a Josep Pijoan, del dia 12 de novembre de 1903. Arxiu família Pijoan (AFP).

Carta A:

Amigo Pijioan. Recibí a su debido tiempo su extensa carta cuyo proyecto me gustó salvo algunos detalles referentes a mi persona que estimo modificables. Inmediatamente puse por obra los medios de realizarlo. Me entendí con Bonay¹⁷ y, cuando ya todo estaba planeado para convocar el albaceazgo y formalizar el contrato, me sale con que él no es escritor des del punto [de] vista legal y que no quiere arrastrar la responsabilidad en que pudiese incurrir, etc, etc. Entonces di pasos para que los albaceas las editáramos a nuestro cargo, corriendo con los gastos, dada la exigua cantidad que U. señala, y henos que cuando yo y Basté¹⁸ [sic] nos entendíamos, ese se constipa, y espero a que pase la tos, y esta no pasa y se pone enfermo, y así estamos. Ese proceso ha sido largo y fastidioso con tanta conferencia, tantas idas y venidas, obstáculos, dudas, vacilaciones, y demás cosas que salen cuando son varios los que han de resolver un asunto. Mosén Costa¹⁹ es

15. «Els manuscrits de Mn. Cinto». *Quaderns de l'Exili*. Núm. 12 (1945).

16. Carta de Josep Pijoan a la senyora de Soler Moreu. Paper amb una capçalera impresa «United States Lines. S. S. America» i l'adreça, escrita a mà: «64, Morgan Place. North Arlington. New Jersey. USA. 23 juliol 1947». Es tracta d'Emília BACHS I PELAYO (1892-1984), muller del metge i músic, Martí Soler i Moreu (1890-1977) que residien a Sant Genís de Vilassar. Biblioteca de Catalunya, fons de reserva MS-3111.

17. Es deu tractar d'Alfons Bonay i Carbó, arqueòleg, amic d'infància de Verdaguer (la seva família era natural de Folgueroles), i un dels hereus universals que s'anomenaven al penúltim testament de Verdaguer.

18. Rafael Baster, un dels marmessors de mossèn Cinto.

19. Mossèn Josep Costa i Malet, marmessor.

actualmente un hombre inútil por lo quebrantado de su salud; Moles unas veces por lo del gas Strache,²⁰ otras por las elecciones, otras por lo del Lerroux,²¹ anda preocupadísimo con sus repúblicas; Basté, hombre de alta banca, con sus sociedades, sus bancos y sus líos, no es de aquellos que disponga libremente de un tiempo para disfrutarlo con esas futesas [sic], y yo con mis negocios, mis microbios, la publicación de mi Notas y otros líos que me devoran los sesos, tampoco puedo consagrarme a esa tarea en cuerpo y alma. Con estos datos y otros antecedentes U. puede reconstruir in mente el proceso de cuanto ha ocurrido, y me ahorra el detallarlo, y verá que no he olvidado el asunto pero que tampoco se ha llegado a una solución concreta y práctica, pero creo indudable llegar a ello, pues en último resultado yo cargaría con el muerto y lo costearía solo y a mis costas. Si U. estuviera aquí puede que a estas horas ya hubiéramos emprendido por el atajo, pero está U. lejos, Marquina en Madrid, y con Utrillo no hay que contar, y yo estoy solo. Mandarle los originales y girarle el dinero para que U. en Roma lo retire es hoy por hoy imposible, pues no se acordó por los albaceas antes bien dominaba la tendencia de hacerlo aquí. Total: que hay que esperar a que se enhebre la aguja y se vuelva a coser. Esas cantidades claro que han de contrariar la natural vehemencia de sus deseos ¿pero qué remedio queda?... Paciencia...

U. me dirá ahora: que por qué no contesté a su carta y he dejado transcurrir tanto tiempo? Yo le contestaré que desde luego no he procedido bien, pero atenúa mi pecado el hecho de que mis demoras obedecían a que expresaba poderle dar noticias concretas la semana que viene, y esperaba esta semana, y unas veces por Bonay y otras por los albaceas, ha transcurrido un mes sin haberle acusado siquiera recibo de la suya. Reconozco que esto está mal hecho, mas yo no me esperaba que la solución se demorase tanto. No es que no haya leído y releído su carta ni que haya descuidado su asunto; no se ha pasado un solo día sin acordarme de esto; es que quería contestarle sin vaguedades y satisfacer sus anhelos, que son los míos, bien que no tan impetuosos. U. me perdone y desde luego le enteraré de cuanto de nuevo ocurra, que algo ocurrirá dentro poco tiempo.

Suyo siempre inalterable

R. Turro

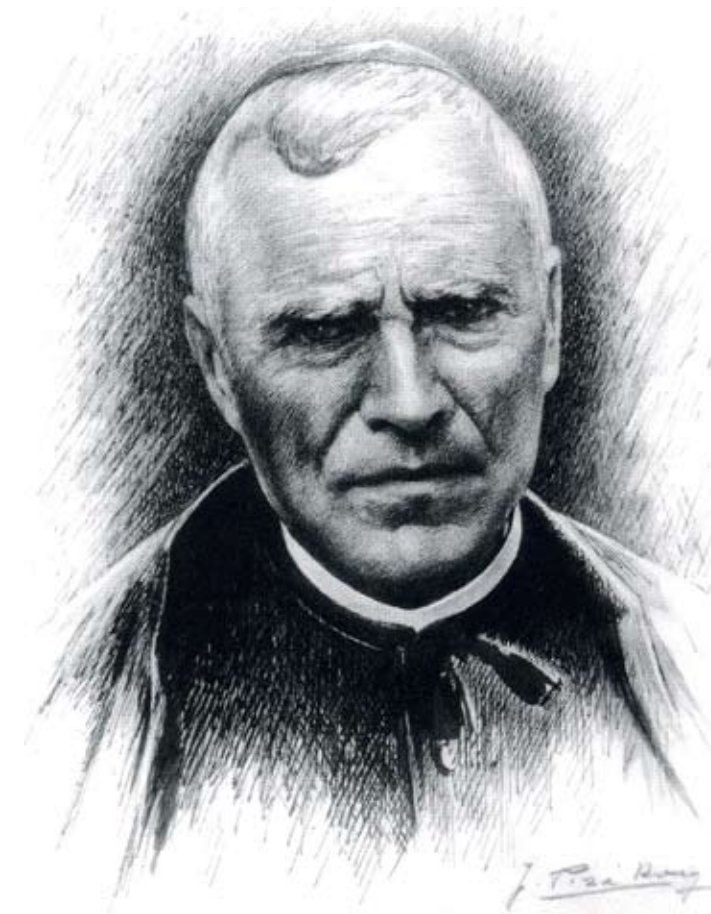
Barna 12/903 Novbe.

R. Turro-Notariado -10.

20. Aquells anys l'Ajuntament de Barcelona discutia la conveniència d'establir un conveni per a la construcció de fàbriques d'un gas d'aigua anomenat Strache (ja que la patent era de la Societat Internacional de Gas Sistema Strache). Moles havia estat vocal de la ponència que defensava el conveni amb aquesta societat que, després de tres anys de discussions, finalment fou rebutjat.

21. Alexandre Lerroux García, anomenat l'*Emperador del Paral·lel*. Polític nascut a Andalusia. L'any 1901 obtingué l'acta de diputat al Congrés, per Barcelona, i el 1903 sortí reelegit per les llistes republicanes. Aquest mateix any va participar en la reorganització de la Unió Republicana que, dos anys més tard, aconseguí agrupar la majoria de les formacions republicanes de la demarcació de Barcelona. L'any 1908 va crear el Partit Republicà Radical.

El novembre de 1901 Joan Moles havia estat elegit regidor de l'Ajuntament de Barcelona pels lerrouxistes. El mes de novembre de 1903, data de la carta de Turró, van haver-hi eleccions municipals. A Barcelona els republicans van obtenir més de vint-i-vuit mil vots, mentre la Lliga, per exemple, n'obtenia poc més de dotze mil. Més tard Moles milità a les files del catalanisme polític.

Mossèn Cinto Verdaguer. Dibuix de l'any 1902.

Carta B:

Amigo Pijoan. Recibida su postal (siempre escribe U. en postales muy apretado y a veces ininteligible) y me va bien su proyecto, pues contribuye a la obra del poeta. Retratos no tengo más que uno en un cuadro; los otros los he ido regalando conforme me los han pedido. Así es que en esto no puedo servirle, y crea U. que lo siento por el difunto, pues Mosén Cinto tenía una cara que se recomienda. Respecto aquel, arrogante y buen mozo, que se hizo cuando estaba a can Comillas, no lo he tenido nunca, pues entonces lo veía solo de paso: adéu y adiós y se acabó.

En su reseña diga lo que quiera; a mí no me ha de molestar nada de cuanto U. diga, y sobretudo: piense U. que la verdad es soberana señora y no hay que sacrificarla a convencionalismos sociales.

Lo de la publicación de las obras inéditas es una cuestión fastidiosa y aburrida; ahora estoy en tratos por la vía de Bonay con unos señores tan recelosos como estúpidos. Si U. estuviera aquí, los publicaría por mi cuenta según su plan (el plan de aquella carta tan larga) y Cristo con todos; pero yo, cómo me meto solo en esos trotes?

Cuando vendrá U.?

Sabe le quiere de verdad.

Mándeme un ejemplar de lo que publique en esa Revista.²²

R. Turro

Barna 28/4 Enero

Mi dirección: R. Turro.

Notariado-10-Barna.

Per acabar, volem agrair a la família Pijoan les facilitats donades per a la reproducció d'aquestes cartes de Ramon Turró.

22. Segurament fa referència a un escrit de Josep Pijoan a *Nuova Antologia*, una de les més prestigioses revistes culturals, de periodicitat quinzenal, creada l'any 1866 a Florència i editada per Le Monnier, però que el 1878 traslladà la seu a Roma i passà a ser setmanal. Hi ha dubtes, però, sobre si realment l'escrit de Pijoan fou finalment publicat. Vegeu «Els manuscrits de Mn. Cinto», *Quaderns de l'Exili*. Núm. 12 (1945).